

*Excursions
per la història
de Catalunya*

19 itineraris a peu

Gener Aymamí i Domingo

Cossetània Edicions

Azimut
118

Col·lecció: Azimut - 118

**EXCURSIONS
PER LA HISTÒRIA
DE CATALUNYA
19 ITINERARIS A PEU**

GENER AYMAMÍ I DOMINGO

Cossetània
EDICIONS

Editat amb la col·laboració
de l'Institut Català de les Indústries Culturals

Generalitat de Catalunya
**Institut Català
de les Indústries Culturals**

Primera edició: febrer del 2011

Edita: Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 - 43800 VALLS
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

© Gener Aymamí i Domingo
© Cossetània Edicions

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Arts Gràfiques Requesens

ISBN: 978-84-9791-798-8

Dipòsit legal: T-96-2011

Pròleg

No puc, ni de bon tros, precisar amb exactitud quan vaig conèixer Gener Aymamí. Devia ser al bienni final dels seixanta, quan vaig tenir coneixença del que feia a la SIRE de la UEC, i segurament devíem coincidir les primeres vegades a començaments dels anys setanta, deu fer quaranta anys, potser de la mà d'amics comuns com Joan Abad o Josep de la Vega.

Gener Aymamí duia a terme una espeleologia diferent a l'ús i abús que, en aquella època, se'n feia, de l'exploració subterrània. De fet, m'hi fixava perquè feia allò que a mi m'interessava, però massa sovint, en aquell temps, molts dels qui havíem entrat en un club moguts per la curiositat vers els fenòmens espeleològics acabàvem, seduïts per l'entorn, integrats al ram de la corda, i abandonàvem altres disciplines molt més falagueres.

Per poder entendre el context de tot el que explico s'ha de dir que en aquells anys es tendia a la ultraespecialització i no era ben vist que un espeleòleg fos, a l'ensems, escalador o excursionista; sortir del guió semblava que devaluava. En aquest sentit, Gener Aymamí va ser d'aquells als quals va importar més el repte personal que no pas la consideració coetània.

Cap a finals dels anys vuitanta els nostres camins es van creuar de nou i, moguts primer per l'espeleologia aplicada i després per un seguit de curiositats que anaven dels molins hidràulics a les torres de telegrafia òptica, tot passant per les rutes amb interès històric o els gravats rupestres, vam col·laborar molts anys junts, i fruit d'aquell temps ens vam llençar desenfrenadament a recórrer el país a la recerca de mil i un detalls, amb la seva dona Elisa i l'amic Josep Campos. De fet, no fèiem res més que el que havíem fet sempre, però ara sense cotilles o, millor dit, sense sostres. Ara ja no ens aixoplugàvem sota una volta rocosa d'una cova o balma per descriure coses del país i de la seva història, sinó que ens esplaiàvem arreu.

Fruit d'aquella època va ser el llibre *Els molins hidràulics del Moianès i la riera de Caldes* (XXVI Premi Sant Bernat, l'any 1994), o les col·laboracions a *Miscel·lània Penedesenca*, sota el títol genèric "El trogloditisme al Penedès:...", on any rere any,

en el decurs de la dècada dels noranta, vam anar catalogant els fenòmens d'espeleologia aplicada a la comarca en el seu àmbit territorial *sensu lato*.

Cap a finals de la dècada dels noranta, quan iniciàvem altres treballs com el de cercar camins amb història, la col·laboració s'estroncà per culpa meva. Dedicacions polítiques en l'àmbit de la cultura m'impedièren complir compromisos excursionistes amb regularitat, de manera que vam optar perquè Gener Aymamí, en solitari, seguis el camí —mai més ben dit— que havíem començat. I a fe que s'ha dedicat de cor al tema. Ho demostra la feina feta, en part publicada, i ara aquest llibre, el qual, considerat com és el seu autor, ha tingut la gentilesa d'honorar-me amb la petició que jo li fes el pròleg.

Malgrat que els nostres camins s'estroncaren, no va passar el mateix amb l'amistat, que s'havia nuat molt forta al llarg de tantes i tantes hores de feina, a la muntanya o a l'escriptori, i en aquest punt és on toca parlar de la personalitat de Gener Aymamí, de la seva talla humana. Senzill i modest, sense cap mena d'interès per destacar i sobresortir, és tot discreció. És un home de vida discreta, de tarannà discret, d'opinions discretes, de vida sòbria i mai llarg de paraules. Quan Gener Aymamí parla, diu el que ha de dir i no s'esplaia en barroquismes, igual que quan escriu, cosa que podreu comprovar al llegir aquest llibre.

Gener Aymamí té un sentit pràctic de la vida i sempre destria bé el gra de la palla. No és un home amant de càrrecs públics, però quan ha convingut —o millor dit, quan han anat mal dades i s'arribava a un carreró sense sortida— s'ha arremangat per presidir la UEC, la seva Unió Excursionista de Catalunya, ha dirigit molts anys la revista *Excursionisme* quan tota la feina era *gratis e amore Dei*, o com ara treballant a la Federació Catalana d'Espeleologia, com sempre en llocs poc vistosos socialment.

Gener Aymamí és, genuïnament, un excursionista *avant letre*. Una d'aquelles persones que fa de la pràctica dels esports de muntanya una combinació del lleure entre el coneixement i els beneficis que dóna el contacte amb la natura i l'aire lliure; un excursionista que recorda aquells antics humanistes que arreu cercaven la llum i l'equilibri entre el cos i la ment. I això és justament el llibre de Gener Aymamí que avui tenim a les mans. Una guia? Un manual d'història? Ni una cosa ni l'altra. És una forma de conèixer la història del país amb les cames i amb el cor, tot recorrent-lo i entenent-lo. És, en el sentit etimològic més exacte, una excursió, d'*ex-cursus*, fora de curs, de camí, perquè parla de camins que ens traslladen a temps passats, als temps en què es va forjar el tremp d'allò que avui en diem Catalunya.

He parlat ben breument de la persona de Gener Aymamí, he fet un pas de fulls del llibre, però seria injust que no esmentés la seva família, veritable clau de volta per entendre aquesta

vocació i dedicació a l'excursionisme. Si els dos nois de Gener Aymamí han esdevingut uns grans i exemplars excursionistes, la seva dona Elisa Tomàs és, de sempre, la fidel acompanyant d'excursions, curtes o llargues, des del Cap Nord fins al desert del Sàhara. No es pot entendre la llarga trajectòria d'aquest excursionista lletraferit, amb tantes hores caminant com escrivint, sense veure-hi l'Elisa al seu costat.

Per acabar, uns mots amb la mirada posada en el futur. Gener Aymamí porta molts anys caminant amunt i avall amb la motxilla a l'esquena i ha adquirit uns coneixements pregons de mil i un temes, ha omplert algunes desenes de llibretes de notes i ha adquirit coneixements bons per transmetre'ls tant a encuriosits impenitents com a tot aquell que vulgui saber coses, de manera que cal felicitar-nos del fet que es trobin editors com Cossetània, que dediquen els seus esforços a posar, negre sobre blanc, obres com ara *Excursions per la història de Catalunya. 19 itineraris a peu*.

Joan Pallarès-Personat
Historiador

Recomanacions generals

Encara que a totes les publicacions relacionades amb itineraris de muntanya es fan tota una sèrie de recomanacions, que per regla general gairebé sempre són les mateixes, considerem que val la pena recordar-les, ja que en realitat es tracta de petits consells que van encaminats a posar les bases perquè la sortida sigui més agradable i per evitar els possibles ensurts.

Abans d'efectuar un itinerari, cal planificar-lo a consciència, consultar la cartografia, llegir detingudament la ressenya i tenir clares les previsions meteorològiques.

Pel que fa a la caminada, cal començar a un ritme més lent del normal, per anar agafant després un ritme constant; s'han d'evitar les parades innecessàries, i no cal córrer, ja que es tracta d'una excursió, no d'una cursa.

Cal que el calçat sigui flexible, lleuger, sòlid, resistent, transpirable i impermeable i, sobretot, ha de protegir el turmell.

A la motxilla (lleugera, sòlida, resistent i de mida adequada), cal portar només el que sigui necessari i imprescindible.

Els mitjans han de protegir el peu, mantenir-lo sec i a la temperatura adequada.

Pel que fa als jerséis, cal recordar que sempre és millor portar-ne dos de prims que un de gruixut.

Els pantalons han de permetre fer la passa còmodament i aixecar la cama amb facilitat.

Pel que fa a la roba d'abric, al mercat hi ha una gran varietat de tipus, resistents i aïllants de l'aigua i el vent.

Segons l'època de l'any cal dur capelina, guants, gorra, ulleres de sol, crema solar i alguna peça de roba de recanvi.

Cal no oblidar el telèfon mòbil, ja que ens pot ser d'utilitat davant de qualsevol contingència.

Tanmateix, no hem d'oblidar el mapa, la brúixola i també, si se'n disposa, el GPS.

No hem d'anar massa carregats de menjar, i aquest no ha de ser copiós, però és recomanable dur alguna cosa més del que realment calgui per si, per algun imprevist, l'excursió s'allarga: galetes, xocolates, dolços, fruits secs i barretes energètiques i, sobretot, no oblidar mai la cantimplora plena d'aigua.

Recordem que, en cas que es facin servir els albergs o refugis guardats, aquests disposen de servei de menjar i dormir; en aquests casos, no cal anar massa carregats de menjar ni del sac de dormir, ja que amb un sac-llençol n'hi ha prou. Contràriament, si es fa ús d'un refugi lliure, cal tenir present, al marxar, de deixar-lo net, emportar-se les deixalles, assegurar-se que el foc està apagat i deixar les portes i finestres tancades.

Cal anar amb molt de compte amb el risc d'incendi; per això no s'ha d'encendre mai foc al bosc, ni s'han de llençar puntes de cigarreta o llumins, ja que, a més d'embrutar, poden provocar un incendi. Quan s'utilitzi un fogonet portàtil, cal vigilar-lo mentre estigui encès.

Les deixalles no s'han d'abandonar ni amagar sota les pedres, cal endur-se-les i dipositar-les al contenidor del primer poble que trobem. També cal posar molta cura a no embrutar fonts, rius, etc.

Quan siguem enmig de la natura, cal evitar els sorolls, per no molestar la fauna ni els altres companys. També és necessari respectar la flora i la fauna, i no acostar-se gaire als ramats, ja que, malgrat que solen ser animals pacífics, poden tenir reaccions inesperades, sobretot si tenen cries.

Cal caminar, sempre que sigui possible, per camins existents i no fer rodolar pedres pendents avall, ja que podríem fer mal a algú que no veiem.

Si es porta un gos, cal mantenir-lo sempre controlat i subjectat, ja que pot espantar o lesionar altres persones i al bestiar, a banda que l'animal mateix també en pot sortir malparat; cal recordar una vegada més que l'amo del gos és sempre el responsable dels danys que aquest pugui causar.

S'han de tancar les portes de les cledes del bestiar, s'ha d'evitar entrar en els camps de conreu i, en cas que no sigui possible, sempre s'ha de caminar per la vora.

I, finalment, val la pena recordar que l'acampada lliure no és permesa enlloc; sempre cal demanar els permisos oportuns.

Els horaris que figuren en els itineraris són el temps efectiu de marxa, sense comptar les parades. Recordem que en aquest recull d'excursions hi ha moltes coses per contemplar, que ens faran aturar més d'una vegada, per la qual cosa l'horari establert augmentarà aproximadament un vint per cent.

En el cas dels cursos d'aigua, les indicacions dreta o esquerra sempre fan referència al sentit del corrent.

Els camins romans: la via romana d'Àger

Seguint les petjades de fa dos mil anys

Situació

La vila d'Àger es troba al NO de la comarca de la Noguera. L'accés es fa per la carretera de Balaguer a Tremp, ja sigui pel Doll, tot passant per Camarasa i vorejant el pantà homònim, o bé per les Avellanès i remuntant el coll d'Àger. L'itinerari que proposem comença a l'entrada de la població.

Comentari

De la vila d'Àger (584 habitants) cal fer esment, sobretot, de l'antiga col·legiata de Sant Pere, situada dalt d'un turó; data dels segles XI-XII i fou construïda damunt de Santa Maria la Vella, que va esdevenir-ne la cripta, amb vestigis visigòtics. A principis del segle XI (any 1041), en ple període de reconquesta de la vall del poder sarraí, Arnau Mir de Tost aixecà el seu castell en aquest indret, i tant el castell com la col·legiata foren bastits al damunt d'un *castrum* o *castelum* tardoromà del segle IV dC; d'aquí procedeix el sarcòfag romà que hi ha a l'església parroquial de Sant Vicenç, d'època antonina (segle III).

També cal destacar un joc d'escacs de cristall de roca tallat, del segle X-XI, que es conserva al Museu Diocesà de Lleida; es tracta d'un conjunt de 19 peces, i malgrat que hi ha constància que al segle XVI se'n conservaven 44 a la mateixa col·legiata, 10 d'aquestes peces van sortir del país a les darreries del segle passat i s'esmenta que en l'actualitat es troben al Museu Nacional de Kuwait, mentre que la resta de la col·lecció podria estar en algun museu dels Estats Units.

La vila té dos recintes murallats: el sobirà, que protegeix aquestes construccions, i l'inferior o jussà, que envolta l'antiga vila, dins de la qual trobem pintoresques i velles places, voltes i carrerons. En un d'aquests carrers, el de Sant Martí, hi ha una de les cases on habità la nissaga dels Portolà; podria ser que aquí hagués nascut Gaspar de Portolà i Rovira, que fou el primer governador de Califòrnia, tot i que els seus biògrafs apunten que la família, que era originària de la Vall d'Aran, va romandre a Castelló de Farfanya i Àger abans d'establir-se de manera definitiva a Balaguer, on va néixer el 1717.

Un dels objectius de l'itinerari és seguir durant una hora una antiga calçada romana, del segle II, amb molts trams en bon estat de conservació; de fet, la seguirem des del poble fins al coll d'Àger, però la via, que presenta alguns trams molt desdibuixats, continua fins a Fontdepou. Era coneguda al país com el camí Vell a Balaguer i hom explica que, fins a la construcció de la carretera, fou l'únic accés practicable per als carruatges, de tal manera que era habitualment emprada pel metge de Balaguer en els seus desplaçaments professionals.

Es tracta d'una obra important. L'amplada de la via mesura de 4 a 4,40 metres, mentre que el paviment presenta tres o quatre tipus d'aparell constructiu amb la finalitat de donar-li més consistència i facilitar l'evacuació de les aigües pluvials.

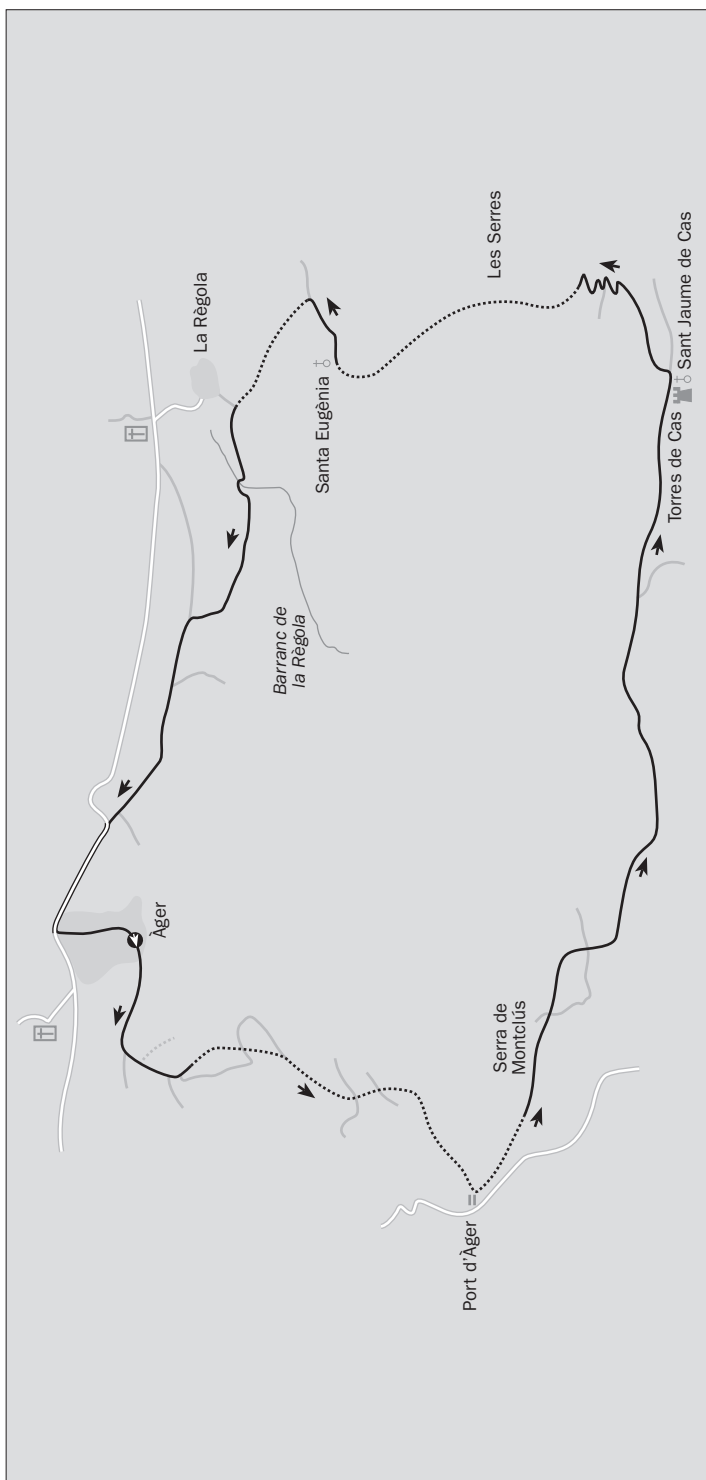
A més a més

Des de la primavera de l'any 218 aC, quan Gneu Corneli Escipió, amb dues legions i tropes auxiliars, va desembarcar a Empúries per tallar la rereguarda d'Anníbal, que atacava la península Itàlica com a resultat d'una de les maniobres militars que van constituir la Segona Guerra Púnica (enfrentament entre cartaginesos i romans), va començar el procés lent de la romanització, durant el qual Roma va saber estendre a través del seu dilatat imperi tot una xarxa de vies de comunicació —“Pertot arreu s'arriba a Roma”, diu el conegut refrany—, amb una triple funció: comercial, política i militar.

Avui encara podem copsar alguns trams d'aquestes mil·lenàries calçades, com ara la Via Augusta: al coll de Panissars (Alt Empordà), indret per on aquesta magna obra travessava els

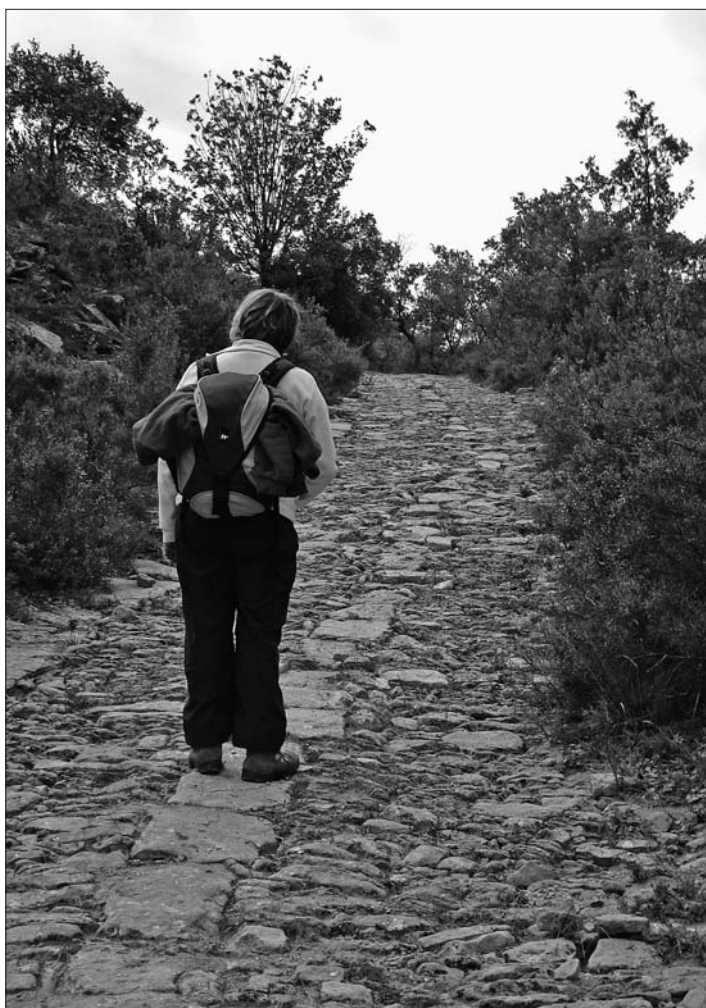

Vall d'Àger

Pirineus, i altres trams d'aquest mateix camí al Vendrell (Baix Penedès) i al Perelló (Baix Ebre). Al coll de Parpers, a Argentona (Maresme), es conserven restes d'una antiga via romana que anava de Mataró cap al Vallès.

La via romana del Capsacosta (Ripollès-Garrotxa) és un excel·lent tram d'uns vuit quilòmetres que, procedent del Rosselló, i a través del coll d'Ares, anava cap a Molló, Camprodon, Sant Pau de Segúries, pujava per Capsacosta i, per la vall de Bianya, continuava fins a Besalú, on s'unia a la Via Augusta i feia camí vers les terres d'Osona. Es pot seguir des de la vall de Bianya i des de Sant Pau de Segúries; ambdós ajuntaments organitzen visites guiades (a vegades teatralitzades), tallers etc.

La via romana d'Àger

Itinerari

- 0 h.** Comencem l'itinerari pel carrer Cabezas, tot seguint el rètol que indica la direcció vers el centre urbà (590 m).
- 4'.** Deixem a la dreta un dels portals que donen accés al nucli antic —se l'anomena, simplement, el Portal— i a la plaça Gaspar de Portolà; també deixem la Casa de la Vila a la dreta i continuem pel carrer de Sant Martí.
- 7'.** Arc de Sant Martí, per on sortim del clos murallat de la vila.
- 8'.** Deixem un camí a la dreta i seguim les indicacions de la font de Sant Martí.
- 11'.** A l'esquerra deixem el corriol que duu cap a la font.
- 13'.** Antics abeuradors i camí transversal que seguim cap a l'esquerra. Creuem el riu Fred de Pui pel pont d'en Rosell i seguim cap a l'esquerra per una pista de terra. Aquí trobem un indicador de fusta que assenyala el camí cap a la via romana que fou col·locat pel Centre Excursionista de Lleida l'any 1999; l'any 2003 va organitzar la XXVI Marxa de Regularitat de les Terres de Lleida per aquest escenari. Anem deixant alguns trencalls que duen cap als camps i masets.
- 20'.** Deixem l'ample camí i seguim cap a l'esquerra (pal indicador). Al cap d'uns tres minuts ja comencem a trepitjar un bonic i ben conservat tram de la via romana.
- 27'.** Travessem una pista de terra.
- 32'.** La via romana va paral·lela a una pista de terra. La seguim, tot i que està una mica esborrada en alguns trams.
- 38'.** Cruïlla de pistes que han tallat barroerament la via romana a la dreta. Seguim cap a la dreta i, al cap de pocs metres, després d'un trencall a l'esquerra, deixem la pista i seguim la via romana cap a la mateixa mà. Ara resseguim un tram molt malmès i en algun punt cal que estiguem atents a les fites que assenyalen el camí, que va guanyant alçada mentre anem deixant trencalls a un costat i altre.
- 50'.** Passem pel costat d'un petit mur de pedra amb una fita, i ara el camí esdevé corriol, mentre al davant veiem la carretera i el coll d'Àger. La via romana, en un tram recentment arranjat, passa per sota del vial asfaltat fins a arribar al coll, on hi ha un pal indicador.
- 1 h 3'.** Coll d'Àger, que era conegut antigament com a Cap de la Creu (920 m). Hi ha un mapa informatiu de la zona col·locat pel Consell Comarcal de la Noguera, a banda de servei de bar i restaurant. Bona panoràmica sobre la vall d'Àger: al fons es veu el poble, presidit per la col·legiata, mentre que al darrere hi ha la muralla del Montsec, i es pot distingir enmig del rocam la taca blanca de l'ermita de Pedra.

Seguim la pista de terra, apta per a vehicles, que surt al davant nostre; a la dreta deixem la carretera i, una mica enlairada a l'esquerra, tenim l'ermita de la Mare de Déu de Lourdes. Cal anar sempre per la pista principal, tot rebutjant qualsevol altre viarany.

- 1 h 56'.** Despoblat de Cas (904 m). Lloc molt interessant, amb una torre ben arranjada de 9,5 metres d'alçada, però que se suposa que era més alta, així com restes d'una segona torre i de murs; aquest conjunt constituïa el castell de Cas, i el lloc ja surt esmentat el 1054 en una acta d'atorgament d'Arnau Mir a la seva muller Arsenda i al seu fill Guillem Arnau. L'església romànica de Sant Jaume (segles XI-XII) està tancada, però pel reixat es pot copsar força bé l'interior; l'any 1592 encara estava oberta al culte. Ha estat restaurada amb molt d'encert. Al Museu Diocesà de Lleida es conserven tres imatges tallades en fusta que hom creu que podrien pentanyer a aquesta església. Per aquí passava una de les rutes que els pelegrins seguien per anar a Compostel·la, mentre que en el segle XVII hi hagué un hospital de caritat. Sortim de Cas, deixem la pista i continuem per un trencall que davalla a l'esquerra, en direcció nord, cap a la vall; enfront tenim el Montsec. En un parell de minuts deixem un trencall a l'esquerra que duu a uns camps, i seguim sempre la pista.
- 2 h 10'.** Quan la pista s'acaba arran d'uns camps, cal vorejar-los per la dreta i en un parell de minuts trobem un ample camí que cal seguir a l'esquerra. El camí davalla suaument; a la dreta tenim els camps i a l'esquerra el bosc.
- 2 h 20'.** De tant en tant anem trobant fites.
- 2 h 26'.** Fita de ciment a la dreta del camí; més endavant, en trobem d'altres similars.
- 2 h 36'.** Travessem una petita barrancada i seguim un corriol amb fites.
- 2 h 39'.** Ample camí travessar que seguim cap a la dreta.
- 2 h 42'.** Deixem un trencall a l'esquerra que duu cap a l'ermita de Santa Eugènia, que és a pocs metres. Tot i que està força restaurada, el seu origen és romànic del segle XII; es tracta d'una antiga capella que ja s'esmenta en un testament de l'any 1145. Hi té lloc un aplec el mes de setembre.
- 2 h 46'.** Cal estar atents, ja que haurem de deixar la pista i seguir per un corriol, amb fites, que surt cap a l'esquerra.
- 2 h 53'.** Podem veure davant nostre l'agregat de la Régola, uns metres més, mentre que el camí, ara més ample, davalla entre petits murets de pedra seca, restes d'una vella carrerada per on es duïa els ramats transhumants cap a les pastures i es protegien els camps.

Torre de Cas